

Darja Zaviršek (2020)

Družinski pojmovnik za mlade

Maribor: Aristej. 144 strani.

ISBN 978-961-220-132-6

Družinski pojmovnik za mlade avtorice prof. dr. Darje Zaviršek je izšel v sklopu poljudne humanistične zbirke *Pojmovniki* pri založbi Aristej. Kmalu po izidu je knjiga prejela nagrado Zlata hruška za kakovostno mladinsko knjigo. V devetih poglavjih avtorica opiše raznovrstnost družin in jih umesti v različne zgodovinske kontekste ter prikaže krajevne in časovne dimenzije družin. Knjiga opisuje sorodstvene vezi, spreminjanje in preobrazbe družin, vendar je to predvsem knjiga o ljudeh, ki ustvarjajo najrazličnejše odnose, ki jih imenujemo družina.

V Sloveniji smo v zadnjih desetletjih namenili veliko javne razprave istopolnim družinam. Izvedena sta bila kar dva referendumata o izenačitvi pravic istospolnih družin z družinami, v katerih imata starša različne spole. Raziskave kažejo, da gre otrokom, ki odraščajo v istospolnih družinah, dobro in da so starši v teh družinah uspešni v svojih vlogah, saj na otrokovo blaginjo ključno vplivajo odnos med partnerjema, delitev domačega dela, ekonomska blaginja in čustvena zrelost ter starševske kompetence (str. 116). Kljub temu so istospolne družine še vedno deležne homofobije in diskriminacije. Prav zaradi družbenega nerazumevanja in stigme, ki jo občutijo nekatere nekonvencionalne družine, je pomembno, da se zazremo v zgodovino, ki nas uči, da je edina stalnica družine njena raznovrstnost.

Raznovrstnost družin – tako po obliki kot po številu članov in članic – najdemo že v rimski dobi. Obstajale so tako majhne družine (par z otroki) kot tudi velike, v katerih so za družino veljali tudi služinčad in domače živali. Prav zato, trdi avtorica, je družine težko definirati. V nadaljevanju tako opisuje nekatere značilnosti družin. Družina se oblikuje okoli skupnega doma v daljšem obdobju. Njene članice in člani so med seboj bivanjsko in čustveno povezani. Vezi med družinskimi člani so praviloma močne in dolgotrajne. V družini so ljudje del družinske ekonomije in so med seboj povezani biološko ali socialno in ekonomsko. Družino kot družbeno enoto oblikujejo številni dejavniki in

vplivajo na njeno strukturo. Avtorica poudarja, da so najpogostejši regulatorji družin državni zakoni, ukrepi in navodila, ki so jih v različnih zgodovinskih obdobjih določale vladajoče cerkvene in posvetne elite ter državne oblasti. Družine v prihodnosti prav tako čakajo številni izzivi, saj so se zaradi hitrih podnebnih sprememb pojavile spremembe tudi v reproduktivnem vedenju mladih.

Družine lahko opazujemo tudi iz zornega kota zapletenih pravil institucije sorodstva. Sorodstvena pravila so ljudje izumili z namenom »urejanja družb, določanja bližine in oddaljenosti med posameznimi skupinami« (str. 23). Univerzalna pravila sorodstva so prepoved incesta ter pravili endogamije in eksogamije, druga kompleksna pravila, ki se razlikujejo glede na čas in prostor, pa urejajo poreklo in določajo, kakšni so odnosi med generacijami (npr. prenos lastnine). Sorodstveni sistemi so preplet krvnih in socialnih vezi, ki vključujejo družbene obveze, pričakovanja in lojalnost. Taki ostajajo tudi v današnjem času, a je sorodnost postala bolj fluidna in lahko govorimo o družinah izbire, kot je hibridna družina.

Avtorica opominja, da ne smemo pozabiti na razkorak med družinskimi pravili in prakso ljudi »in da so nekatere družine, največkrat premožne in vplivne, družinske norme kršile in v svojo korist spreminjale uveljavljene predpise« (str. 39). V evropskem prostoru je odločilno vplival na družinsko življenje razvoj krščanstva, ki je v 4. stoletju v Rimskem imperiju postalo prevladujoča religija in v družine vneslo nove norme ter pravila prenašanja lastnine in določanja dedičev (str. 43). Zaradi novih pravil in norm ljudje niso več smeli sestavljati družine po svojih željah (posvojitev otroka, poroka med bližnjimi sorodniki, ločitve itd.). Te norme so se obdržale do konca 19. stoletja. Ko je moč religijskih institucij začela popuščati, je na spremembo družine povsod po svetu imela vpliv urbanizacija. Svet je še bolj razdelila na urbano in ruralno ter revne in bogate. V skladu s to delitvijo so se razvijali tudi družina, poročni vzorci in sorodstvene vezi.

Pojav tovarn, večanje števila prebivalstva in napredek v kmetijski mehanizaciji so povzročili selitev ljudi iz podeželja v mesto. Nov način življenja ni samo spremenil sestavo družin (te so postajale vse manjše), temveč so se, trdi avtorica, povečevale tudi neenakosti med ljudmi. Moški, ženske in otroci so se v 19. stoletju vključili v plačano zaposlitev. Nove spremembe so sprožile delavska gibanja, razvil se je koncept otroštva, uvedeno je bilo obvezno šolanje otrok, zaposlene ženske so imele manj otrok in nastalo je novo znanje o nadzorovanju rojstev. Sekularizacija in ženska gibanja so omogočili razveze zakonske zveze, cerkveni obred ni bil več obvezen in ženske so lahko dedovale. Z razpadom podeželskih skupnosti in kmečkega načina gospodinjstva v 19. stoletju je prevladujoča oblika družine postala jedrna ali monogamna družina (dva odrasla z otroki).

Avtorica opiše družbena koncepta »rojevanje in materinjenje«, saj sta tesno povezana z družbenim položajem žensk v določenem zgodovinskem obdobju. Zanju je značilno, da sta spreminjala pomen glede na družbene zahteve, ideale in pričakovanja od žensk. Prav tako nanju vplivajo kulturni kontekst, tradicija in izkušnje žensk različnih socialnih skupin.

V socializmu je veljalo prepričanje, da so moški in ženske med seboj enakovredni, zato so morale družine v svoji organizaciji izražati norme in vrednote takratne socialistične ideologije. Družine so se v socializmu delile na »popolne družine« (mati, oče, otroci) in »nepopolne družine« (družine z enim staršem). Vse pa so bile deležne državne zaščite, tako pravne kot tudi socialne. Zunajzakonski otroci so bili izenačeni z zakonskimi otroki, družine so dobile otroški dodatek in samskim materam so bila dostopna stanovanja. Pomemben del družinskih politik socialističnih družin je bilo tudi načrtovanje družine. To je obsegalo pravico do umetne prekinitve nosečnosti, dostopno kontracepcijo, biomedicinsko pomoč pri reprodukciji, graditev ženskih dispanzerjev, ginekoloških klinik in porodnišnic.

Opisane transformacije so konec 20. stoletja povzročile pojav, ki ga avtorica imenuje »nove intimnosti«. Povezan je z »omejevanjem števila otrok in posledično s spremembo zasebnega življenja, vrednot, spolnosti in preživljanjem prostega časa družinskih članov« (str. 89). Nastale so družinske oblike različnih vrst, ki so se razvile iz odnosa med enakopravnimi posamezniki. Raznovrstnost družin vključuje tudi socialno starševstvo, ki postaja vse pogostejše. Pokazalo se je, da biološka povezanost med starši in otroki ne varuje otrok pred nasiljem in starševsko brezbriznostjo. Socialno starševstvo tako obstaja v različnih oblikah, kot so posvojitve otrok, združevanje družin z enim staršem, mavrične družine in tudi jedrne družine, v katerih pridobita starša za biološko reprodukcijo tujo spolno celico.

V zadnjem delu knjige avtorica prikaže pregled raznovrstnih družin in opiše njihovo pojavnost v različnih delih sveta. Najpogostejše so zunajzakonske skupnosti in združene družine. Družine z enim staršem praviloma sestavljajo matere z otroki – takšnih je petina gospodinjstev na svetu. Zaradi različnih socialnih, ekonomskih in osebnih razlogov družine za reprodukcijo vse več uporabljajo medicinsko asistenco. Med takimi so tudi mavrične družine, ki so sestavljene iz dveh istospolnih partnerjev in otrok. Mavrične družine imajo v različnih delih sveta različen položaj. Ponekod so povsem enakovredne raznospolnim družinam, drugje imajo ljudje do njih veliko predsodkov. Nekatere istospolne družine »še danes živijo v senci heteronormativne norme, ki se dojema kot samoumevna, istospolnost pa kot nekaj neobičajnega in alternativnega« (str. 115).

Ena najbolj znanih in razširjenih oblik socialnega starševstva je posvojitev. Poznajo jo skoraj v vseh kulturah in ljudem zagotavlja možnost, da si ustvarijo družino. Zaradi številnih zlorab v preteklosti posvojitev danes regulirajo številne zakonodaje – državne in mednarodne.

Povsem nova oblika družin so poliamorozne družine; sestavlja jih več odraslih, ki imajo med seboj bolj ali manj intimne odnose in skupaj vzgajajo otroke. Prav tako so na novo vzniknile prijateljske ali platonske družine, ki ne temeljijo na romantičnem odnosu dveh odraslih. Zanje je značilno, da se partnerki oziroma partnerja, »ki med seboj nimata in ne nameravata imeti intimnega partnerstva, odločita, da bosta starša skupnemu otroku« (str. 128).

Vse omenjene oblike in vrste družin dokazujejo, da družina ni v krizi, kot nas prepričujejo nasprotniki raznovrstnosti družin, temveč se družina vedno znova pojavlja v različnih kontekstih in svojevrstni organizaciji.

Prihodnost družine je vsekakor pestra in jo bodo zaznamovali številni izzivi, napoveduje Darja Zaviršek. Eden najočitnejših je okoljska kriza, ki že vpliva na sodobne družine. Ekološke katastrofe so namreč prisilile številne družine v migracijo in s tem so tradicionalne skupnosti začele razpadati, predvsem v tistih delih sveta, kjer družine živijo blizu vode, so z njo povezane in od nje odvisne za preživetje. Izziv za družine je tudi zakonodaja, saj bo vanjo treba umestiti nove družinske oblike, kot je večstarševstvo (družine, v katerih več odraslih enakovredno skrbi za otroka).

Družinski pojmovnik za mlade prikazuje zgodovino družin, opisuje raznovrstnost družin od rimskega obdobja do današnjega družinskega življenja, predvsem pa družino umesti v specifične zgodovinske, kulturne in lokalne kontekste. Pomaga nam razumeti povezovanje ljudi v različne skupnosti, ki temelji bodisi na krvnem sorodstvu bodisi na socialnem starševstvu. Knjiga je pomemben prispevek k obstoječemu znanju o zgodovini družine, k socialni antropologiji, sociologiji družin in socialnemu delu. Je odličen študijski pripomoček tako za študente različnih družboslovnih ved kot za vse strokovnjakinje in strokovnjake, ki se pri svojem delu srečujejo z družinami vseh vrst in oblik.

Tanja Buda